

TARIK BUĞRA'NIN EDEBÎ YÖNÜ

OSMAN YILMAZ*

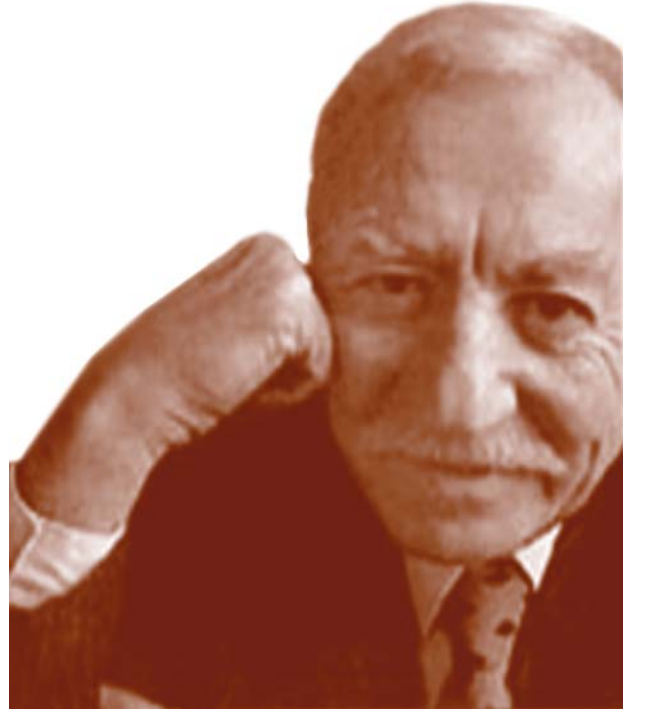
Son dönem Türk edebiyatının en meşhur yazarlarından Tarık Buğra, arı duru Türkçesiyle akıcı, sade, açık, özgün anlatımıyla, insanımızı (köylü, kentli, genç, asker, komutan, fakir, zengin, kadınlar, yönetici, memur, bürokrat...) özellikle iç dünyalarıyla tanıtmıştır.

Roman, hikâye, tiyatro eseri, deneme, fıkra, sohbet, gezi yazısı gibi edebî türlerde eserleri bulunan yazarımız, gazetecilik de yapmıştır. Dolayısıyla çok yönlü bir yazardır Tarık Buğra.

Bütün eserleri ünlüdür, ancak “Küçük Ağa” ve “Osmancık” ile Türkiye’de daha çok adını duyurmuştur. Denilebilir ki bu iki eser onun iki şahıkasıdır...

Eserlerinde kullandığı dil, herkesin anlayabileceği yaşayan Türkçedir; bir anne sütü gibi sıcak, taze, saf, yararlı ve tertemizdir. Öyle ki onun dili, eserlerini okurken sözlük kullanma gereği duymuyor.

Kültür ve medeniyetimizin mayasıyla yoğrulmuş bir yazarın duygu ve düşüncelerini, eserlerini okurken kolayca anlayabiliyoruz. Buradan hareketle şunu rahatlıkla ifade edebiliriz: Tarık Buğra, millî ve inanç değerlerimize son derece bağlı, vatanperver, saf,

temiz, idealist, dürüst, özü sözü aynı, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat bir Anadolu insanıdır; İçimizden biridir.

* * Özel Ankara Aziziye Lisesi Edebiyat Öğretmeni Yenimahalle / ANKARA

Sanat anlayışını değerlendirmeden önce kendisinin bir mülâkatta söylediği şu sözlere bir bakmak isterim:

“Sanatçı bir ilim adamı kadar objektif olmalıdır. Sanat anlayışım, insanı temel alır. ‘Sanat, sanat içindir.’ ilkesine dayanır. Sanatçı kültür ve medeniyet ile töreleri, hatta coğrafyası ile toplum olmasa sanatçı da elbet düşünülemez. Evet, tekrarlıyorum: Sanatçı toplumun kültür, medeniyet ve töreleriyle sınırlıdır; onlarla beslenir. Sanatta tek birim, tek çıkış noktası insandır; İnsanın mutluluğu, hürlüğü ve problemleridir, onun toplumla ve öteki insanlarla, tabiatla çelişkileri ve çatışmalarıdır... insan yapıcıdır, yaratıcıdır.....”

Tarık Buğra, insanı yüceltmeyi amaçlar, insanları çalışmaya teşvik eder, huzura, mutluluğa kavuşturmada yardımcı olmayı hedefler... Böyle bir sanat amacı olan yazara “sanatı sadece sanat için yapmış” demek sanırım vicdan ve hakikatle bağdaşmaz. Nitekim eserlerini okuyunca bu yargımızın doğru olduğunu anlıyoruz.

Bir başka mülâkatında da edebiyatla ilgili şu sözlerine rastlıyoruz: “Edebiyatçı, bir bilim adamı gibi bağımsız kafaya sahip olmalı, konularına onlar ne olursa olsun, tarafsız gözle bakabilmelidir.... Edebiyat, ispatlamaz gösterir; telkin etmez, düşündürür; hüküm vermez, hüküm vermeye yol açar...” (Yeni Düşünce dergisi, 1981). Bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi o, gerçekçi ve objektif düşünen bir yazardır. Okuyucuyu düşündürmeye yönelten, insanı olayların içine çeken, insan eğitiminde etkin rol oynayan, dolayısıyla insana değer veren bir sanat anlayışına ve karaktere sahiptir.

Anlatımlarında sembolleri, benzetmeleri, mecazları çokça kullanır. Belki de bu, onun okuyucuyu düşündürme niyetinden kaynaklanıyor ki kanaatimce bu, bir edip için olması gereken, doğru bir yöntemdir; Yazarımızın sanat görüşüyle de bağdaşmaktadır. Küçük Ağa’dan birkaç örnekle bu düşüncemizi belirginleştirmek sanırım yerinde olur:

“Ankara, bugün için tasnifi yapılmamış bir kitap deposuna benzetilebilirdi, karmakarışık bir yığınak hâlindeydi. İnsanlar, insanlar vardı, bunlar da ani göçten sonra bir salona doldurulmuş kitapları andırıyorlardı.... Kolayca söyleyebiliriz ki burada da cephede olduğu gibi Yunan vardı. Kuv-yı Seyyare ve çeteler vardı. İs-

tanbul vardı. Kuvayı Milliye vardı, ordu çekirdeği vardı.... Kitaplar kendi köşelerini bulabilecek, her köşe kendi içinde doğru sıralamayı bulabilecek miydi?...”

“Sanki Anadolu kocaman bir kovandı da oğul vermeye hazırlanıyordu. Ölen arılar dışarı atılacak, bölümler temizlenecek, çiçek tarlalarına doğru o yaratıcı, o bitirici, o eşsiz uçuşların şevki başlayacaktı” (Küçük Ağa, s.373)

Tarık Buğra, eserlerinde tabiat unsurlarından yararlanmayı da ihmal etmemiştir. Bu yargımıza işte, birkaç örnek: “Küllüğün yazlık müşterileri vardır. Biz bu vefasızlara kırlangıçlar deriz. Kırlangıçlar daha kestaneler güzelim yapraklarını dökmeden Şehzadebaşı’na veya Aksaray’a göç ederler.” (Küllük adlı hikâyesinden)

“Ay, artık, ay değildir. Onun ısıttığı yerde,tam kalbinin üstünde, şimdi, bir çınar fidanı büyümektedir. Büyüme, gözle görülebilir ve ara vermeden sürüyor; çınar yıldızlara ve yayvan tepelere ve Kartal Doruğu’na ve dört bir yana dal budak salıyor; dallar, budaklar tepeleri, dorukları aşıyor, ülkeleri gölgelendiriyor; rahmet yağıdırıyor, nur yağıdırıyor.” (Osmancık, S. 86)

Tasvirlerinde son derece başarılı; insanı sıkımsayan ayrıntıları bile akıcılığı bozmadan verebilmiş. Küçük Ağa’dan bir örnek verirsek tasvirlerinde ne kadar arı,duru ve sanatlı bir anlatım sahibi olduğunu da görebiliriz:

“Önce Tekke Deresi’nin üstü karardı, sonra şimşekler çakmaya başladı, kısa bir zaman sonra da yağmur yağmaya başladı. Kasabanın doğuya meyilli sokaklarında sağlı sollu ırmaklar peyda olmuştu. Gök-yüzü neyi var neyi yoksa boşaltacak gibiydi. Akşehir 1919’un baharını, büyük çöküntülerden sonraki ilkbaharını karşılıyordu. Parasızlık, yokluk ve açlığa karşı belli belirsiz bir ümit baharı bekliyordu.... Kasabada yalnız yaşlılar, kadınlar ve çocuklar kalmıştı...”

Anlatımda özgünlüğü yakalayan yazarın cümlelerinden birine “Hayat Böyledir İşte ” adlı hikâyesinden bir örnek: “Lokomotifin yanında duran lacivert elbiseli memur, su buharları içinde rüyada gibi görünüyordu.” Bu cümlesinde yazarımız, gözlem ve benzetme güç ve başarısını da göstermiştir.

İnsanın ruh dünyasını anlatırken dış dünyanın

unsurlarından da yararlanmış, kahramanlarının sıfatlarını eksiksiz yazmış olan Tarık Buğra, mesajlarını adeta insanın zihnine yerleştirmek için gayret sarf etmiş, somut verilerden de faydalanmıştır. İşte, bu düşünce-mize OSMANCIK adlı eserinden birkaç örnek:

“Domaniç temmuzlarından birinde, bir gece-dir... Gökte Samanyolu, bir sırma kemerdir. Sarı, mavi yıldızlar parıl parıl parıldamaktadır. Yayla serinliği gönüllerde soylu yiğitliklere, hafızalarda büyük olaylara özlem estirmektedir... Edebalı da kayaya çıkmış onun omuz başında bir oyuğa oturmuştur. Sesi yumuşaktır, sesi şefkatle gülümsemektedir:

-Dünyayı bize büyük gösteren küçüklüğümüz, hırslımız, sabırsızlığımız, bencilliğimiz... oğul.

“Edebalı Osman’ın dürüstlüğü, fedakarlığını, alçak gönüllüğünü, gücünü kuvvetini... bildirdi.”

“Osmancık, yiğit öfkesini yenendir, gücünü kuvvetini, gönlünü, başını öfkesinden arındırandır; benliğinden sıyrılan kuldur.”

Paragrafları çeşitli boyutta; özellikle kısa ve orta uzunlukta, bazıları ise birer cümleliktir. Bu, okuyucuyu kitaba bağlayan; anlaşılmayı kolaylaştıran başka bir sanat mahareti olsa gerek...

Şiirimsi bir anlatım özelliğine sahip olan Tarık Buğra’nın bu tarz tekniğine kitaplarının çoğu yerinde rastlıyoruz. İç kafiyelere, rediflere, devrik cümlelere, tekrarlara, kısa cümlelere ve yoğun anlatıma fazla yer verdiği hâlde bu, sanatsal yönüne hiçbir halel getirmiyor; bilakis ilginçlik, akıcılık ve duruluk katıyor... İşte, bu yönüne birkaç örnek:

“Osmancık, artık hazırdır, huzurludur, mutludur. Ağrıları dinmiştir. İçindeki burukluk silinip gitmiştir.”

“Osman Beğin karar verdiği günlerdir bu günler.

Yay gibi gerildiği günlerdir.

Osman Beğ gerilen yaydaki oktur artık.

Ok sabırsızlanıyor; uçur beni diyor.

Yay tedbirli, kılı kırk yarıyor. Osmancık kabına sığamıyor.” (Osmancık, s.136)

Hareketli ve yoğun anlatım ile simgeli anlatım adeta iç içe girmiş. Bir örnek:

“Gökyüzü bulutsuzdu ve maviliği işte ancak, o kadar güzel olabilirdi. Sanki bu mavilik son değildi; ardından mutlaka mutlaka bir şeyler olmalıydı, bir şey olmalıydı: Kopup gidenlerin ardından omuz silkecek kuvveti veren bir şey olmalıydı.” (Hayat Böyledir İşte)

Genel olarak kurallı cümleler kullanmış; kısa, orta, uzun sıralı, bağlı, birleşik, basit yapıları cümlelerle yazmıştır. Az da olsa çözümleme tarzı anlatımda uzun cümlelerine rastlıyoruz. Mesela şu cümle: “Çift tandırın ısıttığı, tabanı, sedirleri ve duvarları halılarla kaplı büyük odada ağır başlı, ama hazlarla yüklü iç arıtan bir hüznün ipek kanatlarını çarpmaktadır; çünkü Osman’ın neyi az önce susmuştur.” (Osmancık, sayfa 61)

Kahramanlarının duygu ve düşüncelerini anlatırken yazar, soru cümlelerine de yer veriyor. Bu cümleler tabii olarak kişilerin ağzından ifade edilmiş ve yazara ait cümlelerdir. İşte bir örnek: “Alışık (Osman Bey’in atı), Kaf Dağı’nı aşabilir miydi? Osman Malhun Hatun’a ulaşabilir miydi?...

...ağalığı kim yitirmiş ki biz bulalım? Sade benim miyim emanetçi? O da hepimiz de emanetçi değil miyiz? (Dönemeçte)

Yazarın üslûbunun bir özelliği de sıkça başvurduğu kelime tekrarlarıdır. Bu tekrarlar cümlelerin anlatımını bozmuyor; pekiştiriyor, hatta söz sanatlarından tekrare de örnek oluyor. Buna bir örnek verirsek: “...gelecek zamanlar için! Yaşayanlar değil, Osman Beğ kendisi hiç değil; Orhan için bile değil....

“Çok değil, bir an önce değil; sağlam ve gelecek zamanlar için!... çok, çok ötelelerdeki doğumlar ve zamanlar için!” (Osmancık, s.233)

Yazarın bazı cümleleri Dede Korkut Hikâyelerini hatırlatmaktadır. Özellikle Şeyh Edebalı, bu tarz söz-lere daha çok yer verir. Bir örnek: “Soyuna soylu, boyuna boylu amma ki kötü huylu, öfkesine yenik, tek güttüğü benlik.”

Malhun Hatun’un aşağıdaki sözleri Deli Dumrul hikâyesindeki kadının “Göz açıp gördüğüm, gönül verip sevdiğim, koç yiğidim, şah yiğidim...” sözlerine ne kadar benziyor:

“Yanıma gel Kayı beği, yiğit beğ. Beri gel başım tahtı, gönlüm bahtı, şeyh babamın güveysi; anam atam verdiği, beri gel de de bana: Ne kötülüğüm ne geri kal-

mışlığım ne densizliğim olmuştur ki bana gelmezsin?... Kurban olayım de bana!... (Osmancık, S.165)

Eserlerinde -özellikle tarihî kitaplarında- epik olana değil dramatik olana yönelişin ağır bastığını görüyoruz. Bu durumu kendisi bir mülakatında aynen şöyle belirtiyor:

“...beni epik olan değil dramatik olan ilgilendirir.... Kurtuluş Savaşı’mız epikten ayrı düşünülebilir ve yapımla bağdaşabilir miydi? Destandan bana ne?...”

Savaşın ve tarihin, kahramanlık, destansı ya da epik, güç kuvvet,ölme öldürme... yönlerinden ziyade insanın iç dünyasını, sosyal durumunu öne çıkarmak, yazarımızın mizacı ve s-nat anlayışı... Bu yönü, doğal olarak eserlerine de yansıyor... O nedenle eserlerindeki kahramanları olaydan daha fazla öne çıkarmış, ele aldığı kişilerin ruh dünyalarının tahliline daha çok yer ayırmış, seciyelerini başarıyla ortaya koymuş; gelecek nesillere örnek şahsiyetler armağan etmiştir.

KAHRAMANLARININ SECİYELERİ

Bütün eserlerinde Tarık Buğra’nın seçtiği kahramanlar, genel anlamda halkın içinden insanlardır ve bunlar genel anlamda vatansever, milliyetçi, dinine ve kültürüne bağlı, dürüst, ümitli, iyimser, akıllı, ihtiyatlı, çalışkan, fedakâr, nüktedan, dinlemeyi bilen, az konuşan, duygu yüklüdürler. Tabîi olarak, kahramanlarının arasında az da olsa kötü huya sahip olanlara (Gençliğim Eyvah’ taki İhtiyar gibi) da rastlıyoruz.

Bazı eserlerindeki kahramanları, özellikle de öne çıkanları, burada isim isim değerlendirmek sanırım daha isabetli olur.

Kahramanlarının kişilik özelliklerini tahlilde son derece gerçekçi ve başarılı olan yazarımız, olayların akışını bozmayacak tarzda, edebî sanatları yerinde kullanılarak ve özgün ifadelerle onları okuyucuya tanıtıyor. Kahramanlarının zaaflarını, iyi kötü yanlarını ayrıntılarıyla çiziyor. Şahısları idealize etmiyor, dolayısıyla onlara realist yaklaşıyor.

KÜÇÜK AĞA

Küçük Ağa (İstanbul Hoca), başlangıçta padişaha bağlı, Kuva-yı Millîye aleyhtarı, ama inançlı, bin yıllık kültür ve medeniyetimizi özümsemiş, vatansever bir insan, ümitli ve iyimser... Bu yönünü anlatan bir ör-

nek:

“Küçük Ağa, sarsılmaz imanı ile eninde sonunda zar zor olsa da, mutlaka iyinin doğrunun ve haklının kazanacağına inanıyordu. Büyük tereddütü kazanç cephesine sızacak kötülüğün ve kötü ihtirasların nisbetini kestirememekten doğmakta idi.”

Gözlemlerinde gerçekçi ve ince düşünceli olan yazarımız, kahramanlarının toplumcu anlayışlarını da şöyle tahlil ediyor: “Vurgunla zengin olmak, emeksiz ve liyakatsiz mevkii edinmek isteyenler böyle devrelerde pınarın başında kümelenmişlerdi.”

Küçük Ağa’nın seciyesini anlatırken soru-cevap cümlelerini de kullanmıştır. İşte, buna adı geçen eserinde bir örnek:

“-Küçük Ağa nasıl biri? diye sordukları zaman, tereddüt etmeden şu cevabı verdi:

-Cin gibi biri. Zeki, nüktedan, sanırım ki çok da bilgili. Fakat mîrim, bana sorarsanız en güzel tarafı da ahlâkı. Mert,yiğit, hürmetkâr...”

Kahramanlarının ruh hâllerini dile getirirken samimi bir üslûp takınan yazarımız, sanki onların iç dünyalarının bir tercümanıdır. İşte, buna bir örnek: “Haklı bir durumda, bir çelişkide dürüst tutumu, doğru yolu bulmuş adamın itici, ayırıcı, kırıcı olmaması.... Tanrı’ya karşı ödevi idi. Haklı davaların adamları itici, kırıcı, ayırıcı olmasalardı çağların adları çok daha başka, çok daha güzel olurdu...”

Küçük Ağa, akıllı, bilgili, geniş görüşlü, olayları sağlam değerlendiren bir kişilik, dahası şahsiyet, kendine özgü tavır ve davranışı olan, âdeta bilge bir insan. Bu yönünü tahlil eden paragraflardan birini burada görebiliriz:

“...Tarih bilgisi kuvvetli idi. Hadiselerden hüküm çıkarabilecek bir kafası vardı. İçinde bulunduğu zamanın şartlarına takılıp kalan, toplumun fevkalade anlarını yalnız kendi sınırları içinde değerlendirmeye kalkışan budalalardan değildi. Şimşek çaktı deyip geçmez,şu sebeplerden şimşek çaktı demeye çalışır ve aynı sebepler bir araya gelince şimşegin yeniden çakaçağını düşünürdü...”

Küçük Ağa’nın din ilimlerindeki derin bilgisini, hitabet gücü ve şahsiyetiyle etkili hâlini de anlatan yazar, henüz değişmemiş, İstanbul ve padişaha bağlı

kahramanımızı şu paragraflarında anlatıyor:

“Akşehir’deki vaazından: Sen kendini yenilmiş, açık düşmüş bir pehlivan sayıyorsun.... Yola tek çıkmaya kalkıyorsun. O ne ateşlik gaflettir ki seni cemaatinden koparmış, seni imanından, emirinden ayırmış.... Şimdi sen ağılında aç kurtla karşı karşıya kalmış bir kuzu gibisin.

Seni birlik, beraberlik doğurdu, büyüttü, yüceltti. Bunu unutmuş, kendi başına gidiyorsun. Nereye? Uçuruma! Sen Müslümansın ve Osmanlısın.”

Değişime uğramış, Kuvvacı olmuş İstanbullu Hoca ise şu paragrafta anlatılıyor:

“Küçük Ağa, hayatı çapındaki bu karardan hiçbir şey beklemiyordu, bekleyemezdi. O, erdiği hidayet, vardığı inancın, yarattığı yeni imanın peşine düşmüş, en asil mânâsıyla, gönüllü bir er kişiydi. Yola çırilçiplak bir canıyla çıkmıştı, yolun sonuna da çırilçiplak varacaktı. Umduğu en büyük şeref, en parlak kazanç gazilikti, şehadetti.”

Çolak Salih, Osmanlı İmparatorluğunun simgesi gibidir. Birinci Dünya Savaşında bir kolunu kaybetmiş, bu nedenle de manevî bir çöküntü içindedir. Çocukluk arkadaşı Niko, onun bu hâlini istismar ederek yaklaşır; ancak başarılı olamaz ve Salih vatanperverliğini gösterir. Kuvvacıların safına geçer. Güçlü kuvvetli, görev aşığı, iyi silah kullanan, cesur bir kahraman. Küçük Ağa ile birlikte hareket eder, sadık bir vatansever, gözüne budaktan esirgemez.

Tevfik Bey, Çerkez Ethem kardeşirler, çete reisidirler, Ankara’ya muhaliflerdendirler. Kardeşi ile birbirine son derece bağlı, hemen hemen aynı huya sahipler. Akıllı, gururlu, mert, yiğit insanlar, vatan için her türlü riski göze almışlardır. Yunanlıların Anadolu’dan atılması için kendi kurduğu yaklaşık dört bin kişilik müfreze ile mücadele etmişlerdir. Çerkez Ethem, bir konuşmasında Küçük Ağa ile Çolak Salih’e şöyle seslenir: “Delileri de delilikleri de pek severim. Muharebede yiğidin akıllısı yaptığı deliliklerden belli olur.” Ankara’da birinci Meclisin içinde grup oluşturacak kadar taraftarı vardır. İsmet Paşa’yı sevmemiştir. Garp Cephesi Komutanlığının İsmet Paşa’ya verilmesini uygun görmez. Mücadele devam ederken ümidini kestiği

bir anda şöyle ifadeler kullanmıştır: “Ben Ankara hükümetiyle bütün münasebetlerimi kestim. Son olarak gelen araçları da geri çevirdim, çünkü artık benim için ha Ankara ha Yunan. (S.539) Vatanseverliğini anlatan bir paragrafta Tarık Buğra, onun karakterini tahlil ederken şu cümleyi kullanır: “Körü körüne inat etmem ben... mankafa değilim, deneni anlarım; ikna etsinler beni İsmet’in de İsmet’ten beterinin de emirberi olalım, olmazsam namerdim. Vatanın kurtuluşundan, küffarın definden başka ne düşünürüz?” (S.564)

Doktor Haydar Bey, Akşehirlidir, sorumlu, bilgili, aktif, yardımsever bir Kuvvacı. Ankara’ya gelen Küçük Ağa’yı orada karşılar. Doktorun Küçük Ağa’yla ilgili düşüncelerini yazarımız, şöyle anlatıyor:

“Doktor düşünüyordu ki İstanbullu Hoca, isteseydi, Küçük Ağa olacak yerde, pekala İstanbul’a geçebilir, bunu da kolaylıkla yapabilirdi.... Karısı ile çocuğunu İstanbul’a yanına aldırması mesele olmayacaktı. Fakat Hoca, bu yolu tutmamış, nefisini değil vatanını düşünmüştü.”

Küçük Ağa romanında öteki kahramanlar içinde Ali Emmi, Ağır Ceza Reisi, Fevzi Paşa, Kazım Karabekir, Yüzbaşı Nazım ve başkaları da vardır. Bunların ortak karakter özellikleri vatansever, azimli, ölçülü, sorumlu, sevilen, mütevazı, fedakar, dürüst... olmalarıdır.

KAYNAKÇA

M. Fatih Andı, Tarık Buğra, Şule Yay. İstanbul, 2000

Mehmet Tekin, Tarık Buğra Söyleşiler, Çizgi Kitabevi, Konya, 2004

Mehmet Kaplan, Hikaye Tahlilleri, Dergah Yay. İstanbul, 1978

Beşir Ayvazoğlu, Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak, Ötügen Yay. İstanbul, 1995

Hüseyin Tuncer, Tarık Buğra, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1988

Mehmet Doğan, Yaşayan Kimliğimiz ve Tarık Buğra, Türk Edebiyatı, Mart 1993

Biröl Emil, Tarık Buğra’nın Ardından, Akçağ Yay. Ankara.